

**110 aastat
raamatukogu Viljandi linnas**

Esimene leninlik lammutustöö
Eesti raamatukogunduses

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

Eesti Vabariigi
territooriumi okupeerimise
järel NSV Liidu relvajõudude
poolt suvel 1940, asendati
Eesti Vabariigi nimi
nimetusega Eesti NSV.

Pärast seda ei jäänud eesti-aegsest elust enam kivi kivi peale.
Innukalt viskuti inimeste teadvust ümber kujundama. Varasemalt
ilmunud trükisõna oli uue ideoloogia üks kardetavamaid vaenlasi.
Eesti rahva mälu oli tarvis puhtaks kõrvetada ja selleks oli
vaja muu hulgas ka raamatutele tuli otsa pista.

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

Esialgse plaani kohaselt pidi 1940/1941 kooliaasta alguseks kõrvaldatama raamatukogudest ja müügilt Eesti Vabariiki puudutav ja religioosse sisuga kirjandus.

Selles töös esines aga tõrkeid ja nii leiti sügise saabudes, et hävitamisele peavad minema kõik Eesti ajal ilmunud raamatud.

Raamatute keelamise avapauk kõlas suvel 1940, kui Johannes Varesse valitsuse sisekaitseülem

Harald Haberman

andis käsu 26 raamatu ära korjamiseks raamatupoodidest. Põhjuseks märgiti, et...

KODANLIKU EESTI VAIMSUSE ÄRITSEVA PÄRANDUSENA LEVITATAKSE VEELGI NILBET JA VAIMULAGEDAT SOPAKIRJANDUST, MILLE SOTSIAALSEKS RAKENDUSEKS ON LUGEJATE VAIMSE ERKSUSE SUMMUTAMINE JA MADALATE VAISTUDE ÄRATAMINE KLASSITEADVUSE NÜRISTAMISEKS.

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

Võttes juhtnööriks kindralmajor Andrei Ždanov 1934. aastal nõukogude kirjanike esimesel kongressil öeldud mõtte, et lääne kodanlik kultuur ei ole suutnud luua suuri teoseid ja sealset loomingut iseloomustasid pessimism, müstitsism ja pornograafia, otsustati Eesti raamatukoguhoidjate ühingu peakoosolekul esitada märgukiri haridusministeeriumile röövliromanide ja nii-öelda kollase kirjanduse ilmumise pidurdamiseks.

29. JUULI OTSUSEGA KEELATI EESTI NSVS 29 RAAMATUT, NENDE SEAS MÄITEKS ALEXANDRE DUMAS' "KRAHV MONTE-CRISTO", CHRISTIAN VULPIUSE "ITAALIA RÖÖVLIPEALIKU RINALDO RINALDINI SEIKLUSED", GUSTAV VON BRÜHLI "KÄTTEMAKSJA MARINO MARINELLI" RAAMATUD HÄVITATI AUGUSTIKUU JOOKSUL.

KRIIPS TÕMMATI PEALE KA ÜLIOHTLIKULE MIKI-HIIRELE.

**110 aastat
raamatukogu Viljandi linnas**

Paberi põlemistemperatuur on 451°Fahrenheiti

Politsei raudteede prefektuur teatas, et kätte saadud kirjandus põletati Tallinnas manööverveduri ahjus ja neid oli tuhandeid vihke.

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

15. augustil saatis ENSV haridusminister **Johannes Semper** linna- ja maakoolivalitsustele ning riigikoolide juhatajatele ringkirja, mille alusel tuli omal algatusel kõrvaldada kooliraamatukogudest reaktsiooniline, kapitalistlikku kurnamist õigustav ja kaitsev, NSV Liidu vastane ning kommunismi vastu sihitud kirjandus. Kuni vastavate nimestike koostamiseni pidid raamatute kõrvaldamisega omal algatusel tegelema raamatukogude juhatajad, kes vastutasid, et midagi kahtlast enam välja ei laenutataks.

Publitsist ja NLKP funktsionäär **Max Laosson** püstitas uue loosungi, kuhu eesti rahvas peab välja jõudma: "Kodanlik loosung "Saagem eurooplasteks!" asendub proletaarse loosungiga "Kasvagem kommunistideks!"."

Selleks et vabastada eestlaste teadvus "kapitalismi jäänustest ja eelarvamustest", nagu kuulusid nad Euroopasse, pakkus kirjanik, tõlk, keeleteadlane ja Eesti NSV riigitegelane **Eduard Päll** välja konkreetse vahendi: "Üheks tõhusamaks relvaks meie partei käes on nõukogude kirjandus ja kunst."

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

1940. aasta suvel tabas raamatukoguhoidjaid tohutu ideoloogiline surve. Mõnel pool tundus raamatute sikkudeks ja lammasteks lahterdamiseks olevat imelihtne ja sellega saadi paari päevaga hakkama. Üldiselt aga tekkisid mõtlevatel inimestel probleemid sellega, et millised raamatud tuleb eemaldada ja mis on hindamiskriteerium? Jäi ka ebaselgeks, kas otsustada võib raamatukogutöötaja ise.

**AJALOOLANE EERO MEDIJAINEN KIRJUTAB, ET AASTATEL 1940-1941
VAHETUSID RAAMATUKOGUTÖÖTAJAD ÜSNA KIIRESTI.
RAAMATUKOGUHOIDJALT HAKATI NÕUDMA "POLIIT-MASSILIST" TÖÖD JA
SEETÖTTU MUUTUS KOHA PIDAMISEL OLULISEKS PARTEILISUST MÄRKIV
LAHTER ANKEEDIS. RAAMATUKOGUDE TÖÖD HAKKASID KUREERIMA
POLITRIKID EHK LINNADE JA MAAKONDADE
POLIITHARIDUSE INSPEKTORID.**

110 aastat
raamatukogu Viljandi linnas

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

Raamatukogude
poliithariduse
vaneminspektor

Aleksander Leinjärv
sõnastas uue suuna
raamatukogunduses:

IGA RAHVARAAMATUKOGU ON RIIKLIK
KOMMUNISMI PROPAGANDA ORGAN
JA IGA RAAMATUKOGUHOIDJA,
ALATES PRAKTIKANDIST NING
LÕPETADES JUHATAJAGA, ON
BOLŠEVISTLIKU KULTUURI
PROPAGANDIST JA AGITAATOR.
KOGU TEMA TÖÖ PEAB OLEMA
LÄBI IMMUTATUD BOLŠEVISTLIKU
VAIMSUSE JA PARTEILISUSEGA.

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

Eesti rahvusraamatukogu vanemteadur Piret Lotmani sõnul oli esialgu raamatute kõrvaldamine kaootiline ja sõltus raamatukoguhoidjate kartlikkusest või lojaalsusest uuele võimule. Keegi neist kirjutas, et tahaks küll olla lojaalne, aga jõust ja mõistusest jääb puudu. Oli ka neid raamatukoguhoidjaid, kes lihtsalt jagasid raamatuid lugejatele koju viimiseks.

Süsteematisemaks muutus hävitustöö keelunimekirju koostava komisjoni asutamisega 22. augustil 1940. Kuna komisjoni kuulusid enam-vähem pädevad inimesed, siis nad teadsid, mida tegid.

Eesti raamatukogunduse rajaja Friedrich Puksoo andmeil ilmus 1940-1941 kokku üheksa sellist nimekirja.
Kokku keelas komisjon 1552 teost.

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

HARIDUSE RAHVAKOMISSARIAADI TEATAJA

AMETLIK AJAKIRI

Ilmub tarviduse järgi, umbes 24 vihikut aastas.

Toimetuse asukoht ja aadress: Tallinn, Hariduse Rahvakomissariaat (Tõnismägi 11). Tel. 453-49.

Nr. 2.	30. augustil 1940.	Nr. 2.
--------	--------------------	--------

Avalikest ja koolide raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluvate raamatute nimestik nr. 1.

Avalikest ja koolide raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluvate raamatute nimestik nr. 2.

Oli ka osaliselt keelatud raamatute nimestik, mis koosnes peamiselt õpikutest, mida lubati ajutiselt kasutada, pärast teatud lehtede välja rebimist.

Keelatud kirjanduse nimekirjad ja raamatukogundust ümberkorraldavad juhendmaterjalid ilmusid "Hariduse Rahvakomissariaadi Teatajas" ja olid avalikud.

Teataja raamatukogundust puudutav sisukord 1940-1941

Avalikest ja koolide raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluvate raamatute nimestik nr. 1	2	29
Avalikest ja koolide raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluvate raamatute nimestik nr. 2	2	35
Väikelavadele lubatud lavateoste nimestik nr. 1	4	61
Avalikest ja koolide raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluvate raamatute nimestik nr. 3	4	67
Avalikest ja koolide raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluvate raamatute nimestik nr. 4	8	99
Rahvaraamatukogunduse korraldamise juhend	13	168
Hariduse Rahvakomissariaadi Poliithariduse Osakonna 1940. a. 16. detsembri ringkiri nr. 68 NSVL Ülemnõukogu täiendavate valimiste puhul selgitustöö teostamise asjas	17	218
Rahvaraamatukogu aktiivi tegevuse korraldamise juhend	17	221
Juhend rahvaraamatukogude võrgu kava koostamiseks	19	241
Rahvaraamatukogude arvestuse ja tehnika juhend	19	245

110 aastat
raamatukogu Viljandi linnas

EESTI RAAMATUTE SAATUS
NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI
ESIMESEL AASTAL

Eesti NSV Glavlit asutati 23. oktoobril 1940. aastal ja selle ülemaks sai Olga Lauristin.

Glavlit keelas ära igasuguste ametlikust seisukohast erinevate mõtete avaldamise. Rakendati nii eeltsensuuri, mis tähendas trükiste kontrolleksemplaride ülelugemist enne nende avaldamist, kui järeltsensuuri, mis seisnes valmis trükiste kontrollimises ja sobimatuks kuulutatud teoste hävitamises või kättesaadavuse piiramises.

Alates novembrist salastati keelataivate raamatute nimestikud, sellega tegelenud komisjon lõpetas töö, sest Glavlit ei vajanud enam kutseliste raamatukogutöötajate nõuandeid. Kahtluse alla seati kogu iseseisvusajal ilmunud kirjasõna.

EESTI RAAMATUTE SAATUS NÕUKOGUDE OKUPATSIOONI ESIMESEL AASTAL

Tartu Ülikooli Raamatukogu juhataja Friedrich Puksoo meenutab, et Lõuna-Eestist ülikooli raamatukokku kokku veetud raamatute turmamine algas paar nädalat enne sõja algust. Hävitamisele oli määratud umbes 70 000 raamatut, millest jõuti 1941. aasta suvel purustada umbes pooled. Esialgu toimetati raamatute lõhkumist raamatukogu trepikojas kirvega puupakul. Raamatute riismed topiti suurtesse kottidesse ja viidi hobuveokitel minema. Kokku kestnud operatsioon Fr. Puksoo mäletamist mööda paar nädalat.

Hävitati siiski ainult maakondadest kokku kogutud raamatuid. Ülikooli raamatukogu enda raamatud jäid tollal õnneks puutumata.

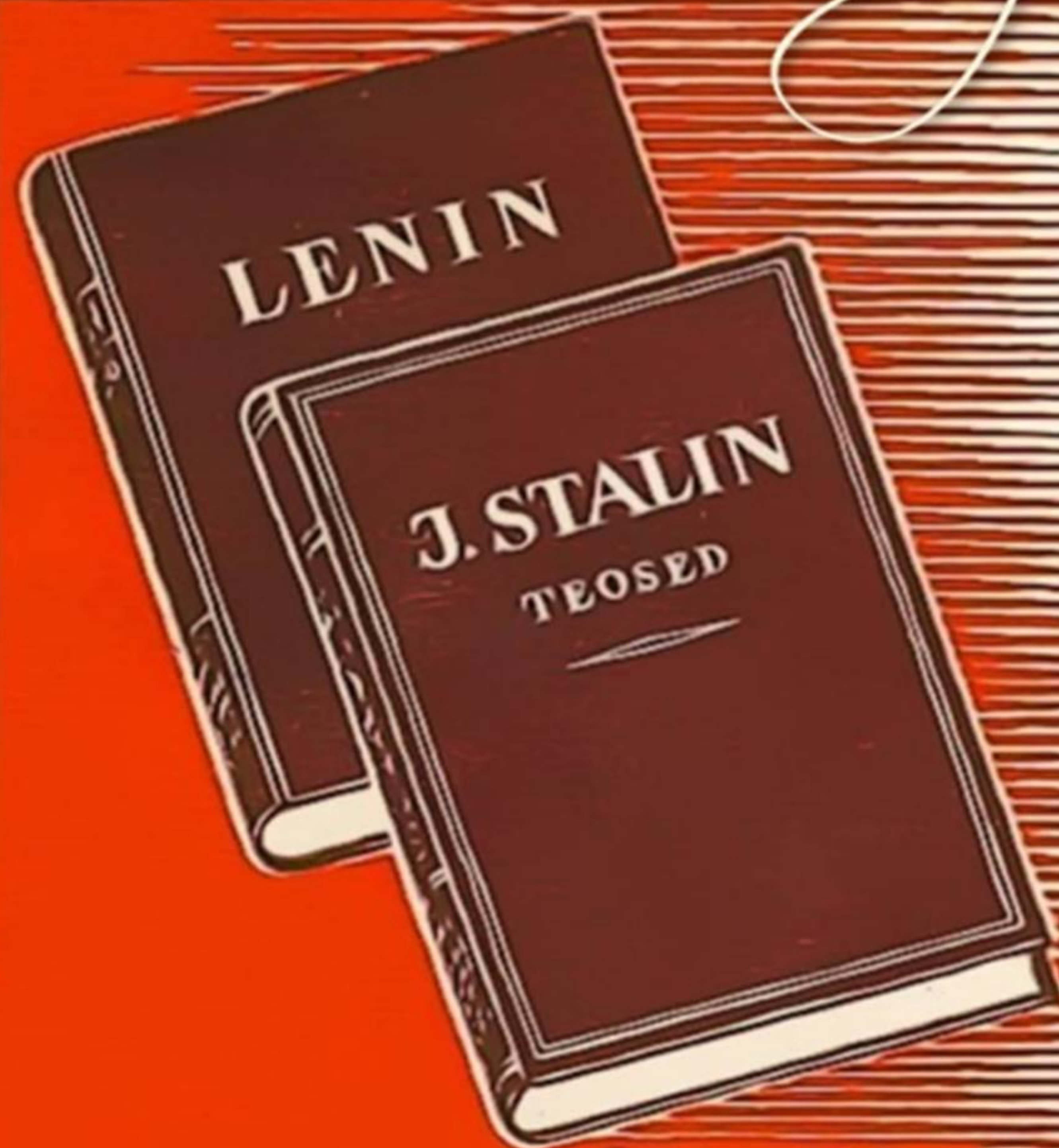
Veelgi suurem hävitustöö toimus Tartus aga Gustav Adolphi tänaval asunud kirjastuste kesklaos, kus kirve alla läks üle 70 000 raamatu. Sinna koondati 1941. aasta suvel hävitamisele määratud raamatud Tartus asunud kirjastustest ja raamatupoodidest.

**110 aastat
raamatukogu Viljandi linnas**

Raamatukogu juubeliaasta 3. näitus

*100 aastat raamatukogu
Viljandi linnas*

**Viljandi
raamatukogu
nõukogude
okupatsiooni
esimesel aastal**

**110 aastat
raamatukogu Viljandi linnas**

VILJANDI RAAMATUKOGU VENE OKUPATSIOONI ALGUSES

VILJANDI LINNARAAMATUKOGU KANDIS
NELJAKÜMNENDATE AASTATE MÖLLUS
MITMEID ERINEVAID NIMESID:

VILJANDI KESKRAAMATUKOGU

VILJANDI LINNA RAAMATUKOGU

VILJANDIMAA KESKRAAMATUKOGU

VILJANDI RAHVARAAMATUKOGU

VILJANDI RAAMATUKOGU VENE OKUPATSIOONI ALGUL

1940. AASTA JUUNIS ALANUD NÕUKOGUDE OKUPATSIOON
TÕI KAASA TÄIELIKU PÖÖRDE KÕIKIDES
EESTI RIIGI ELUVALDKONDADES.

Uues Riigivolikogus vastuvõetud dekreete asuti kärmesti ellu viima ka Viljandis - natsionaliseeriti pangad, tööstusettevõtted, erakauplused ja suured elumajad ning haridus- ja kultuuriasutused muudeti nõukogude ideoloogia kandjaks.

Nõukogude võim avaldas laastavat mõju ka linnaelanikele. 1940-1941 arreteeriti 52 ja küüditati 141 inimest. Enamus arreteerituist suri vangilaagris, hukati või jäi teadmata kadunuks - nende hulgas kauaaegne Viljandi linnapea August Maramaa, lugemisringis aktiivselt osalenud advokaat Karl August Baars ja koolijuht Theodor Koik.

Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi korraldusel likvideeriti senised "kodanlised" vabahariduslikud seltsid. nende kirjatoimikud ja vallasvara, sh raamatukogud anti üle linnavalitsusele.

VILJANDI RAHVAÜLIKOOLOIDE SELTSI RAAMATUKOGU EKSISTEERIS KUNI 1940. AASTA NOVEMBRINI.

Pärast arhiivi korrastamist ja arhivaalide saatmist Viljandi linnavalitsusele, tehti ettepanek anda seltsi raamatukogu linna kasutusse.

RAAMATUKOGU NIMETATI 1940. AASTA NOVEMBRIST VILJANDI KESKRAAMATUKOGUKS JA SEDA NIME HAKATI KASUTAMA KA AMETLIKES DOKUMENTIDES. SAMAL AJAL VÕIB NÄHA KIRJAVAHETUSES KA VILJANDI MAAKONNA KESKRAAMATUKOGU, VILJANDI LINNA KESKRAAMATUKOGU NIMESID, VAHEL KA VILJANDI RAHVARAAMATUKOGU NIME.

Keskraamatukogusse hakati vähehaaval koondama teisigi linnas likvideeritud seltside väiksemaid raamatukogusid.

VILJANDI RAAMATUKOGU VENE OKUPATSIOONI ALGUSES 1940-1941

Raamatukogu töötas linnavalitsuse alluvuses kuni 1941. aasta 17. jaanuaril asutati **VILJANDI MAAKONNA TÖÖRAHVA SAADIKUTE NÕUKOGU TÄITEVKOMITEE**. Selle koosseisus loodi mais **RAHVAHARIDUSE OSAKOND**, kelle pilli järgi hakkas tantsima ka raamatukogu. Parteilises liinis kontrollis, vastutas ja andis juhtnööre maakonna poliitharidustöö vaneminspektor Karl Ronk.

Raamatukogu kui ideoloogiaasutuse tegevuses kehtima hakanud põhimõtted olid suunatud Eesti rahvustunde ja rahvusliku mälu halvamisele. Raamatukogu töö aluseks sai Eesti NSV hariduse rahvakomissari Nigol Andreseni poolt 2. novembril 1940 allkirjastatud **"RAHVARAAMATUKOGUDE KORRALDAMISE JUHEND"**, milles määratletud raamatukogu üldine tegevuse suund oli nii noorte kui täiskasvanud kodanike kasvatamine kommunismi vaimus.

VILJANDI RAAMATUKOGU
VENE OKUPATSIOONI ALGUSES
1940-1941

Viljandi Linnavalitsuse kiri
linna raamatukoguhoidjale.
5. november 1940.

Kiri on vastuseks raamatukogu
pöördumisele uue kodukorra
kinnitamise asjus.

*Teie esitise puhul 1. nov. s.a. teatame, et
linna valitsus oma koosolekul 2. nov. s.a.
arutas raamatukogu kodukorda puutuvaid
küsimusi ja otsustas ära jätta igasugused
kautsjonid, lugemismaksu ja viivustrahvi,
sisseastumis-, järjekorra- ja
meeletuletusmaksu.*

*Ühtlasi otsustati pikendada raamatukogu
lahtiolekuaega seniselt kolmelt tunnilt
neljale tunnile.*

*Edasi teatame, et linna
elektrivõrgujuhatajale on korraldus tehtud
elektrilampidele koplite ülespanemine, et
kaitsta lampe varaste vastu. Samuti lubati
Teil lasta valmistada ruumidesse viivate uste
nimesildid.*

*Raamatute ostmiseks on linnavalitsuse poolt
määratud täiendavat krediiti kr. 500.-.*

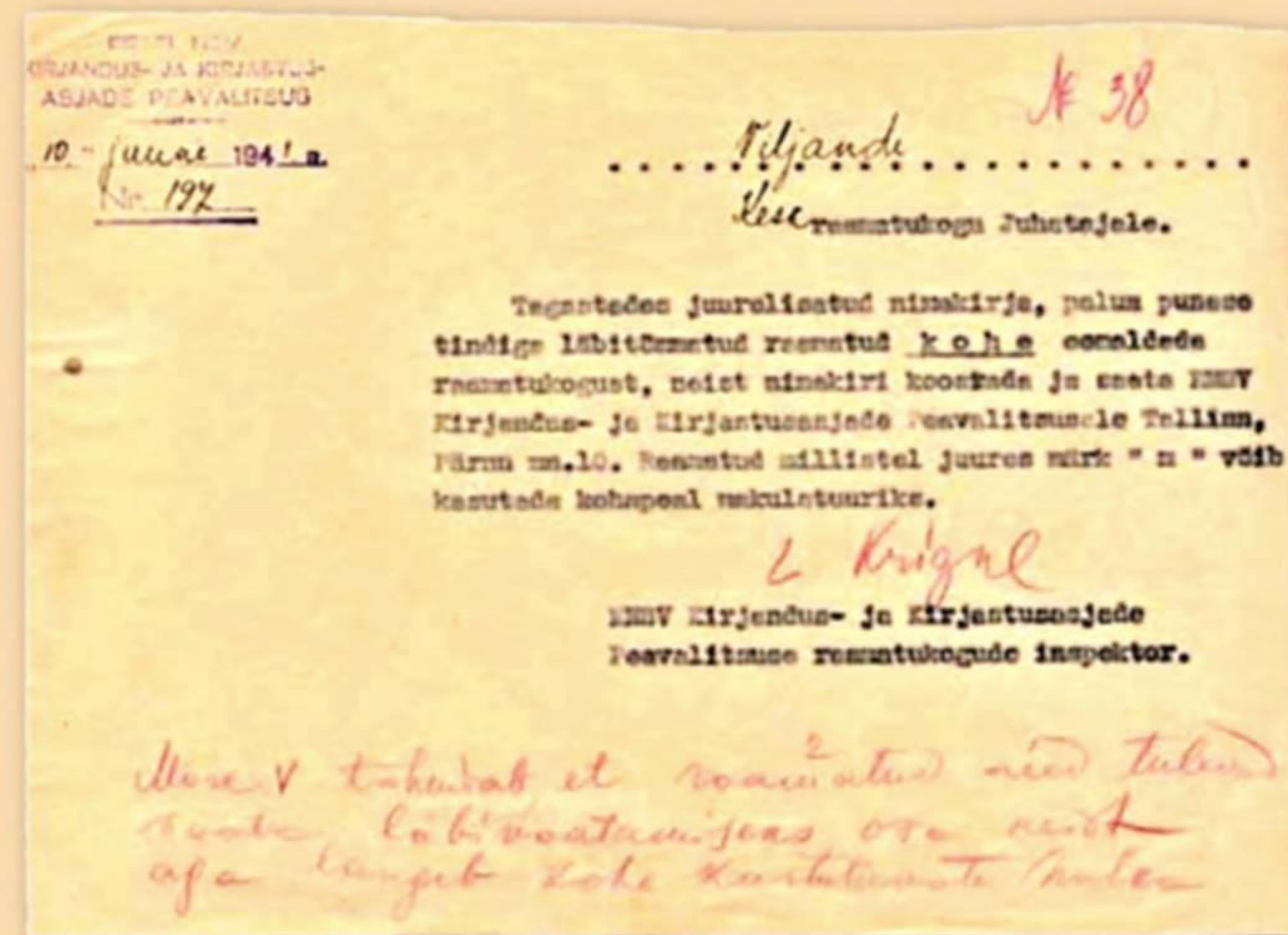
*Palume esitada nimestik muretseda
kavatsevate raamatute kohta.*

VILJANDI RAAMATUKOGU VENE OKUPATSIOONI ALGUSES 1940-1941

Tsensuuri sisseseadmisega algas kõige masendavam ajajärk ka Viljandi Linnaraamatukogu ajaloos. 1940. aasta aruandest nähtub, et kogust kõrvaldati 236 uuele võimule ebasobivat teost. Raamatud pakiti kastidesse ja saadeti rongiga Tartu Ülikooli Raamatukokku purustamisele. Lisaks läks suur osa raamatuid makulatuuriks, samuti jäi osa lugejate poolt tagastamata.

Esimese okupatsiooniaasta jooksul hävitati arvestatav osa pika aja jooksul vaevaga kogutud vaimuvarast.

VILJANDI RAAMATUKOGU VENE OKUPATSIOONI ALGUSES 1940-1941

1940. aastal natsionaliseeritud
trükikodade ja kirjastuste baasil
moodustati

Eesti Riiklik Kirjastuskeskus,
mille koosseisusu hakkas kuuluma
viis kirjastust:

"Poliitiline Kirjandus", **"Ilukirjandus ja Kunst"**, **"Teaduslik Kirjandus"**,
"Pedagoogiline Kirjandus" ja **"Ajalehtede Kirjastus"**

Aruande järgi saadi 1940 aasta jooksul Viljandi raamatukokku juurde 217 raamatut, neist 103 ühiskondlik-poliitilist (sh 72 teost, mille autoriteks olid: Marx, Engels, Lenin ja Stalin), 71 ilukirjanduslikku ja ainult 7 lasteraamatut. Ajakirjanduse komplekteerimisel tuli juhinduda Eesti NSV Hariduse Rahvakomissariaadi Poliithariduse osakonna nõudest tellida kindlasti ajalehed Kommunist, Rahva Hää, Noorte Hää, Talurahva Hää. Hariduse Rahvakomissariaat tellis omalt poolt 1941. aastaks ajakirjad Nõukogude Kultuur, Looming ja Viisnurk, mis oli ideeliseks sihiseadjaks kirjanduse, kunsti ja kultuuri vallas.

VILJANDI RAAMATUKOGU VENE OKUPATSIOONI ALGUSES 1940-1941

Ideoloogiaasutuseks muudetud raamatukogu tõmmati sujuvalt kaasa nõukogude propagand levitamisse.

Hariduse Rahvakomissariaadi 27. detsembril 1940 saadetud kirjas kutsuti raamatukogusid teiste kultuuriasutuste kõrval üles kaasa aitama NSV Liidu Ülemnõukogu valimiskampania läbiviimisel. Selleks oli tarvis moodustada aktiiv, mille toetusel tuli hoolitseda ruumide dekoreerimise eest loosungite, plakatite, partei ja valitsuse juhtide portreede, saadikukandidaatide fotode ja riigi majanduslikke ning kultuurilisi saavutusi kajastavate stendidega. Saadaval pidid olema valimise määrustikud ja brošüürid ning toimuma teemakohased vestlused.

Selleks eraldatud rahasummade kasutamise kohta tuli esitada tegevuse täpset kirjeldust sisaldav aruanne maakonna poliitharidustöö inspektorile.

Tähelepanuta ei tohtinud jääda ka Lenini surmaaastapäeva ja töörahva püha tähistamine. Töötajatele tehti kohustuseks osaleda 1. mai rongkäigus.

**110 aastat
raamatukogu Viljandi linnas**

ESIMENE NÕUKOGUDE OKUPATSIOON

EESTIS KESTIS

1940. AASTA 17. JUUNIST KUNI

1941. AASTA 3. DETSEMBRINI.